

SBORNÍK
Státního okresního archivu
Přerov

Přerov 2013

Sborník Státního okresního archivu Přerov.
Vydal Zemský archiv v Opavě — Státní okresní archiv Přerov.
Přerov 2013.
Odpovědný redaktor Jiří Lapáček.
Spolupráce na redakci Petr Jirák.
Počet stran 200.
Sazba a tisk Miloslav Flašar, Elan spol. s r. o. Přerov.
Počet výtisků 400.

ISBN 978-80-87632-09-3
ISSN 1214-4762

Obsah

Zdeněk Schenk – Jan Mikulík Přerov – Na Marku. Archeologický odkryv sboru a domu se školou jednoty bratrské	5
Jiří Lapáček O bratrském sboru a domě aneb jednota bratrská v Přerově ..	25
Jiří Tomešek Hmotová rekonstrukce bratrského centra v lokalitě Na Marku v Přerově	101
Jan Štěpán Návrhy varhan pro farní kostel v Kokorách z roku 1808	111
Zdeňka Mollinová Na staré venkovské faře Z historie farnosti Špičky	115
Jan Jirka Naše třída Osudy oktávy reálného gymnázia v Přerově, ročník narození 1925	143
Petr Jiráček Osada Símře a její obyvatelé – oběti kolektivizace zemědělství 2. část	149
Lenka Pavlíková Násilné ukončení Pražského jara Vojenská intervence do Československa a město Přerov	172
Milada Písková Před dvaceti lety zemřel prof. PhDr. Jiří Daňhelka, CSc.	183
Zdeněk Schenk Vzpomínka na nestora amatérských archeologů z Horního náměstí v Přerově	186
Petr Jiráček Hanácké kořeny slavné české herečky Anny Ondrákové	191
Jiří Lapáček Předběžná zpráva o domu Karla staršího ze Žerotína ve Vratislavi	196
O autorech	200

Přerov — Na Marku. Archeologický odkryv sboru a domu se školou jednoty bratrské

V březnu roku 2012 byla zahájena rozsáhlá investiční akce Statutárního města Přerova na úpravách jižního předpolí nově budovaného Tyršova mostu přes řeku Bečvu. Práce rozčleněné do několika stavebních etap spočívaly především v nových úpravách komunikací ulic Mostní, Pivovarské a ulice Na Marku včetně navazujícího náměstí. Do projektu bylo také zahrnuto zřízení nového parkoviště pro osobní automobily na parc. č. 237. Jedná se o parcelu situovanou mezi ulicí Na Marku a levým nábřežím řeky Bečvy, která je pro většinu přerovských pamětníků spojena s budovou kina Jas, k jejíž asanaci došlo na konci 80. let 20. století.

1. Bratrský sbor — pozdější kostel sv. Marka

Souběžně se zahájením zemních prací na úpravách jižního předpolí Tyršova mostu byl také zahájen záchranný archeologický výzkum na skrývaných plochách. Přestože se jednalo o formu záchranného výzkumu, jehož cílem je především dokumentace archeologických situací bezprostředně ohrožených niveletou zemních zásahů, které v našem případě nebyly vedeny pod úroveň jednoho metru od stávajícího povrchu, byly výsledky očekávány s velkým napětím. Je nutné si uvědomit, že v kontextu novověkého vývoje města se jedná o výrazně exponovaný prostor vymezený svažujícím se územím, které se původně rozkládalo mezi Dolní bránou Horního města a strategickým přechodem přes řeku Bečvu. Jedná se o lokalitu na levém břehu řeky Bečvy, kde dosud nebyl realizován žádný rozsáhlejší archeologický výzkum, a která mimo pramenných písemných odkazů zůstávala po několik generací neprobádaným místem pod samotným historickým jádrem města. O podobě historické zástavby této části Přerova si lze udělat poměrně ucelenou představu na základě vedut a dobových vyobrazení (Hýbl 2003), na kterých je předmětné území velmi dobře zachyceno. Na nejstarším vyobrazení města od Jana Willenbergera uveřejněném v knize Zrcadlo slavného markrabství moravského z roku 1593 dominují levému břehu řeky Bečvy objekty tvořící duchovní centrum jednoty bratrské (obr. 1). Především se jedná o stavbu modlitebny, v porekatolizačním období uváděnou jako kostel sv. Marka a od něj východně situovanou stavbu bratrské školy, kde mimo jiné působil Jan Amos Komenský.

V ploše dotčené stavbou tak bylo možno očekávat doklady stavebních aktivit jednoty bratrské ze 16. století a případně další pozůstatky zděných konstrukcí z perněstejnského období souvisejících se stavbou mostní brány a přílehlou měšťanskou zástavbou na pozemku parc. č. 4951/3 v ulici Mostní.



Obr. 1 Detail bratrského domu se třemi štíty, stojícího na levém břehu řeky Bečvy v těsné blízkosti bratrské modlitebny. Výřez z dřevorezu Jana Willenbergera v knize Zrcadlo slavného markrabství moravského z roku 1593

Již první odkryvy na jaře 2012, realizované v ulici Mostní, přinesly zajímavá zjištění. Skryvkou vedenou do hloubky cca 0,60 m pod úroveň původní komunikace byly zachyceny stavební substrukce historických kamenných konstrukcí. K významným objevům lze především přiřadit zdokumentování severovýchodního nároží původní mostní brány, silně narušené stavbou plynovodní šachty z 2. poloviny 20. století. Na toto nároží navazuje linie dochovaného základového pasu probíhajícího souběžně s průběhem zástavby v ulici Mostní. Stavební materiál v obou případech tvoří větší kusy devonského vápence pojené velmi kvalitní vápennou maltou s vysokým obsahem kouskového vápna, do výplně bylo využito menších zlomků vápence. Na základě stratigrafických posouzení a vyhodnocení vyzorkovaných fragmentů keramiky lze tyto stavby datačně zařadit do druhé poloviny 16. století a ztotožnit se stavební činností probíhající v tomto prostoru za Vratislava z Pernštejna. V blízkosti křižovatky ulic Mostní a Na Marku byly odkryty základy hrnčířské pece. Tento v Přerově dosud ojedinělý nález poskytl velké množství dokladů vysoce kvalitní hrnčířské výroby ze závěru 15. století a zcela unikátní ukázky místní produkce pozdně gotických komorových reliéfně zdobených kachlů. Datačně starší objekt pece byl po zániku své funkce stržen a nejdříve okolo první třetiny 16. století byla v těchto místech založena stavba zděná z devonského vápence, jejíž vznik se podařilo blíže datovat na základě nálezů drobné stříbrné mince Ferdinanda I. Habsburského (1526—1564). Poblíž tohoto objektu byly zachyceny odpadní vrstvy obsahující velké množství kožených usní, které indiku-

jí přítomnost koželužské dílny. Tyto objekty řemeslné výroby byly situovány poblíž řeky a před branami města z praktických důvodů, v případě pyrotechnologického zařízení také z hlediska možného nebezpečí vzniku požáru.

V jihovýchodním sektoru parc. č. 4951/3 v ulici Mostní byl zdokumentován průběh stokové sítě renesančního až raně barokního stáří. Kanál stavěný z řádkovaného zdiva ze středně velkých travertinů spojených málo kvalitní vápennou maltou bez zpevněného dna, průřezu $0,90 \times 0,60$ m, byl veden směrem k řece Bečvě. Při zemní skrývce v ulici Pivovarská bylo zachyceno pokračování tohoto kanálu a jeho směřování do prostoru bývalého městského příkopu k areálu přerovského zámku. U křižovatky ulic Mostní a Jateční se na linii tohoto kanálu napojuje odbočná větev vnitřního průřezu $0,70 \times 0,60$ m, směřující k jihozápadnímu nároží náměstí TGM. Záklopy obou kanálů jsou tvořeny velkými travertinovými plotnami, jejichž povrch se nacházel v pochůzí úrovni patrně po celé období novověku, což se projevilo na stavu dochování použitého materiálu.

Koruny dochovaných kamenných konstrukcí novověkého stokového systému v ulici Mostní jsou dnes ukryty v hloubkách cca 0,60 m pod současným povrchem, což dokazuje poměrně ustálenou niveletu povrchu terénu, který nebyl v tomto tradičním komunikačním prostoru víceméně navyšován od pozdního středověku až po současnost.

Ke zcela zásadnímu archeologickému odkryvu došlo v rámci velkoplošné skrývky realizované stavbou na parc. č. 237. Na tuto parcelu bylo projektováno parkoviště osobních automobilů a stavební skrývka zde byla vedena do hloubky cca 0,50–0,60 m pod úroveň stávající travnaté plochy. Postupným mechanickým začišťováním se vyrýsovaly základové linie z kamenného, kamenocihelného a cihelného zdiva protínající celou plochu skrývky. V západní části plochy byly patrně základy původních sklepních prostor. Preparace jednotlivých základových substrukcí a začišťování stavebních spár základových pasů umožnily konkretizovat rozsah jednotlivých staveb a určit jejich časovou posloupnost. V rámci začišťování skryté plochy byl zajištěn movitý archeologický materiál přiřazen k jednotlivým objektům dle stratigrafické situace za účelem datačního zařazení.

S naprostou jistotou lze za nejstarší stavební konstrukci na lokalitě považovat orientovanou stavbu s východně situovaným polygonálním závěrem, (obr. 2) vystavěnou z neopracovaných kusů devonského vápence spojeného velmi kvalitním pojivem z ostrého písku s vysokým obsahem kouskového vápna. Interpretačně se jedná o jednolodní sakrální orientovanou stavbu o celkové délce 29,30 m a šířce lodi 16,20 m (max. šířka presbytáře 7,00 m). Odkryté linie řádkovaného základového zdiva jsou vystavěny z hrubě opracovaných kusů devonských vápenců spojených kvalitním vápenopisčím pojivem. Šířka základů se pohybuje v rozmezí 0,98–1,02 m. Severní průběh základů (od řeky Bečvy) je vyztužen ve vymezení lodi dvěma opěráky o šířce 1,20 m. Při severovýchodním nároží lodi kostela, v úrovni triumfálního oblouku, je umístěn diagonálně situovaný opěrák o šířce zdiva 1,10 m. Základy i opěráky jsou vyzděny v jedné stavební fázi, ale jsou porušeny recentním výkopem kanalizačního vedení. V interiéru kostelní lodi zůstal při jihovýchodní obvodové zdi dochován výsek (cca $2,5 \text{ m}^3$) původní renesanční podlahy z dlaždic rozměrů 18/18 cm. (obr. 3) Z konstrukce dlažby se



Obr. 2 Přerov. Na Marku. Celkový pohled od jihu na odkryté základy bratřského sboru a základy staré sokolovny na levém břehu řeky Bečvy. V pozadí budova nové sokolovny z roku 1936 na pravém břehu (foto. Z. Schenk)



Obr. 3 Přerov. Na Marku. Pohled od severu na část dochované podlahy interiéru bratřského sboru podél vnitřní líce jižní obvodové zdi (foto. Z. Schenk)

místa dále zachovala část maltového lůžka s negativem dlaždic totožných rozměrů. Fragmenty keramiky vyvzorkované z prostoru tohoto objektu datažně spadají do přelomu 16./17. stol. Do tohoto období lze také datovat početný soubor drobných stříbrných mincí získaných na ploše kostela a v jeho okolí detektorovou prospekcií.¹ Početný výskyt drobných kovových předmětů nalezených za pomoci detektorů kovů poukázal na nezbytné využití této techniky při archeologických výzkumech, což dříve nebývalo běžným standardem.² Neobvyklým a cenným nálezem je zlatá osmanská mince zvaná *sultání* ražená Ahmadem I. (AH 1012—1026/ AD 1603—1617) v letech 1603—1617 v mincovně Qustantínija. V případě nálezu získaného z úrovně podlahy bratrského sboru v lokalitě Na Marku jde o zlatou minci o průměru 20 mm a celkové váze 3,40 g. (obr 4.) Nálezy jednotlivých ztrátových zlatých mincí jsou obecně velmi vzácné, neboť se jednalo o mince se značnou obchodní hodnotou primárně určené k velkým obchodním platbám a nikoliv k běžnému každodennímu oběhu. Struktura nálezů tureckých mincí se v Čechách liší od situace na Moravě a ve Slezsku, což vyplývá z odlišného historického vývoje obou území. Čechy (na rozdíl od Moravy) nebyly nikdy tureckým nebezpečím bezprostředně ohroženy a nálezy zde jsou rovnoměrně rozptýleny po celém území. Naprostá většina nálezů na území Čech, Moravy a Slezska je hromadného charakteru a souvisí s nejistým údobím třicetileté války (1618—1648) a obdobím těsně po ní.³ Shodou okolností pochází z Přerova další dvě zlaté turecké mince ražené v období panování Murada III. (1574—1595) a Mohameda III. (1595—1603), které byly součástí velkého pokladu objeveného v roce 1923 v Bratrské ulici (Chumchal 1994, 129, 143).⁴ Nalezené drobné kovové předměty představují nejpravděpodobněji ztráty, ke kterým došlo, ať již během výstavby bratrského sboru, nebo, jak se ve většině případů jeví, v době trvání funkce objektu. Vedle mincí se podařilo nalézt také drátěný prstýnec stočený do spirály v místě štítku a dále několik barokních církevních medailonů, které jsou spojeny již s rekatolizačním obdobím, kdy prošla původní bratrská modlitebna přeměnou na kostel sv. Marka. V západní části odkrývaného objektu byl patrný poměrně dobře rozlišitelný průběh západního průčelí, částečně narušeného mladšími stavebními zásahy. V tomto prostoru jsou dochovány pouze reliкty původních základů z důvodů stavby sklepních místností v mladších stavebních etapách.

Vyhodnocení nálezové situace potvrzuje, že odkrytou stavbu lze jednoznačně ztotožnit se stavbou kostela jednoty bratrské z roku 1554. Historik Florian Zapletal vykresluje podobu dostavěného sboru dle Willenbergerova dřevorezu takto: „*R. 1593 skládal se nový zbor ze čtvercové věže, umístěné na západní straně lodi a stejně s ní široké, z obdélné lodi a z oblého*

1 Tento početný soubor raně novověkých ražeb se stal předmětem podrobného numizmatického vyhodnocení Mgr. Kamila Smřska z numizmatického oddělení Národního muzea v Praze.

2 Na tomto místě je třeba zmínit význam využití detektoru kovů v rámci záchranného archeologického výzkumu v Přerově, Na Marku. Do prospekce byli zapojeni uživatelé strojů značek: XP G-Maxx II., XP Deus V2.0, Garrett ACE 250, Garrett ACE 450. Jmenovitě patří dík pracovníkům: O. Vénosovi, L. Dokoupilovi, J. Novotnému, V. Novotnému a E. Vilímcovi, kteří se na detektorové prospekci značnou měrou podíleli.

3 Za předběžné laskavé určení patří poděkování PhDr. Vlastimilu Novákovi Ph. D. z Národního muzea Praha.

4 Tyto dvě zlaté mince byly součástí největšího pokladu zlatých a stříbrných mincí tolarového období, čítajícího 2390 kusů, dosud objeveného na území města Přerova. K jeho nálezu došlo v souvislosti s bouráním domu v Bratrské ulici čp. 114 dne 23. srpna 1923. Dnes je poklad uložen v Muzeu Komenského v Přerově.



Obr. 4 Zlatá osmanská mince zvaná sultání ražená Ahmadem I. (AH 1012—1026/ AD 1603—1617) v letech 1603—1617 v mincovně Qustantíniya (foto. Z. Schenk)

závěru (výklenku), užšího lodi, ale ve zdivu stejně s ní vysokého a obráceného k východu. Kolem zboru táhla se „zídka“, o které se zmiňuje listina z r. 1555. Severní stěna lodi, obrácená celou svou frontou k Bečvě, byla prolomena pěti úzkými a vysokými okny. Střechu oblého závěru (výklenku) tvořila část kužele, který svým hrotem dosahoval stejné výšky s hřebenem lodní střechy. Obdélnou zeď kryla sedlová střecha, ukončená na západní straně zvonicí věže. Na jejím hřebenu seděla uprostřed r. 1579 zřízená vížka se zvonkem v lucerně a s ozdobnou makovicí. Na západním konci lodi stála masivní čtvercová věž, s lodí stejně široká a zbudovaná nedlouho před r. 1593. Měla 4 patra. V přízemí byl vchod do zboru, 4. patro tvořila zvonice, která byla oddělena od spodního věžního zdiva římsou, ležící v téže výši, jako okapová linie lodní střechy. Zvuková okna byla rozmístěna na všech stranách zvonice. Věž byla ukončena ozdobnou renesanční členkou.“ (Zapletal, F.: Pohled z r. 1593 na nový zbor a na bratrský dům v Přerově. Obzor, 28. 4. 1929, č. 101).

Dlužno poznamenat, že závěry archeologického výzkumu se rozcházejí s interpretací Floriana Zapletala ohledně situování věže, která byla přistavěna ke kostelu v pozdější fázi (ale před rokem 1593) a je znázorněna na rytině Jana Willenbergera. Průzkum neprokázal podél západního průčelí kostela ani u jeho jihozápadního nároží přístavbu datačně souvisejícího objektu. Pravděpodobně se jednalo o solitérní stavbu, jejíž základy jsou skryty pod komunikací ulice Na Marku. Výsek původní ohradní zídky v délce cca 3,00 m byl odkryt ve vzdálenosti cca 1,60 m od jižní obvodové zdi lodí kostela.

Zjišťovací sondy položené v roce 2012 v místě původního bratrského sboru neprokázaly žádná hrobová uložení. Snad je to dáno i blízkostí stavby

kostela u řeky Bečvy, kde by výkopy hrobových jam či případné vybudování krypty dosahovalo nivelety řečiště. Pohřby biskupů jednoty jsou písemně doloženy v kapli sv. Jiří na Horním náměstí, v kostele sv. Michala na Šířavě a v kostele sv. Vavřince. Víceméně jediný známý záznam o pohřbu uvnitř kostela se dle volné interpretace Zdeňky Mollinové z Římskokatolické farnosti v Přerově vztahuje ke konkrétnímu datu, kterým byl 23. květen 1742, kdy „zemřel v Přerově Mathias Pientak, mlynář z Podolí, stár 24 let, zaopatřen svátostmi, pohřben jest v kostele sv. Marka u mostu, pochoval vldp. místní děkan František Nedomann...“⁵ Jedná se o záznam v matrice zemřelých k roku 1742.

O tom, jak blízko stál kostel u vody, svědčí zmínka o povodni z roku 1652, kdy na den sv. Eliáše rozvodněná Bečva vystoupila z břehů a voda sahala až k oltářům kostela sv. Marka. Za nejstarší písemný záznam o povodni v Přerově lze považovat údaj z 24. dubna 1575 (Lapáček 2000b, 63; Mollinová 2005a, 15).

Zjišťovací sondy prokázaly založení stavby do úrovně nestabilních šterkopiskových říčních sedimentů. V sondě položené v presbytáři se podařilo zdokumentovat zajímavý stratigrafický záznam několika úrovní povodňových sedimentů, které se střídaly s polohami kulturních vrstev odpadního charakteru. Ty obsahovaly soubor zlomků keramiky z přelomu 15. a 16. století. Máme zde doloženu nejen existenci staršího osídlení, které předcházelo výstavbě bratrského sboru, ale zároveň průkazný archeologický záznam povodňových událostí, k nimž v tomto prostoru pravidelně docházelo. Severní strana stavby se nacházela v bezprostřední blízkosti hrany levého břehu řeky Bečvy. Lícované zdivo základů pod obvodovou zdí kostela u řeky, prokazující realizaci nad úrovní terénu, dosahuje výšky přes 1,00 m a interiér kostela musel být tedy znivelován vyrovnávacím šterkopiskovým zásypem. Založení severozápadního nároží lodi kostela dosahuje účtyhodné mocnosti do 3,00 m.

Dle písemných pramenů byl nový sbor založen na den památky sv. Marka, tj. 25. dubna 1554, a téhož roku bylo započato se stavbou, která byla dokončena následujícího roku. Stavební parcelu získali bratři odkupem chalup soukeníka Jana Malečka za 175 kop, stalo se tak v pondělí po sv. Floriánu roku 1554. U příležitosti jeho vysvěcení v roce 1555 majitel přerovského panství Vratislav z Pernštejna obdaroval tamní bratrský sbor právy a svobodami. V roce 1579 došlo k opravě sboru, která spočívala v jeho zvýšení, pořízení nového krovu a opatření makovice na věž (Lapáček 2000, 28; 2012, 12).

Nesporně zajímavý údaj se váže k roku 1596, kdy získal přerovské panství Fridrich ze Žerotína. Ve dvou listinách je opakovaně zmiňována existence bratrského sboru nového i starého, bratrského domu a školy. Kostel měl mít jeden oltář a dva zvony. Po odchodu bratrských kněží byl sbor po roce 1622 přeměněn na katolický kostel. Zajímavá zmínka spojená s původním, v rámci rekatolizace starším zasvěcením kostela, pochází z roku 1653, kde se psalo o sv. Benediktovi. Teprve v roce 1662 byl kostel na základě obsahu listin nalezených v makovici, snesené z věže původního bratrského sboru, zasvěcen sv. Marku (Lapáček 2003, 186). V roce 1664

5 1742, 23. Mai. Prerovia mortuus est Mathias Pientak molitor Podolencensis, sepultus est in Ecclesia S. Marci ad pontem. ZA Opava, pob. Olomouc, Sběrka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 7223.



Obr. 5 Pohled na objekty původního bratrského sboru — kostela sv. Marka od západu. Výřez z olejomalby zhotovené Janem Hoffmanem kolem poloviny 18. století. Římskokatolický farní úřad Přerov

byl kostel značně poškozen velkým požárem, který zasáhl skoro celé město. Z farní kroniky vyplývá prodlužování oprav, ale je doloženo, že v době stavebních úprav farního kostela sv. Vavřince v 2. polovině 20. let a začátkem 30. let 18. století se konaly bohoslužby v kostele sv. Marka. (obr. 5) Do stavebních oprav po roce 1664 lze přiřadit stavbu sakristie situovanou při jižní stěně presbytáře, jejíž základy ze smíšeného zdiva byly odkryty archeologickým výzkumem, stejně jako základy pod bočním oltářem. V roce 1749 kostel znovu vyhořel při velkém požáru téměř celého vnitřního města a již nebyl obnoven. Z roku 1788 pochází protokol o prodeji stavebního místa po vyhořelém kostele sv. Marka. To ve veřejné dražbě získal za kupní cenu tři sta šestnáct zlatých rýnských Hyacint svobodný pán Bretton, držitel panství v letech 1780—1795. Od roku 1789 bylo započato s rozebíráním věže a torza kostela sv. Marka a tento stavební materiál byl odvážen na Šířavu k opravě kostela sv. Michala. Podmínkou uloženou farářem a děkanem Cyrilu Skočovskému bylo zachování nejen ohradní zdi při levém břehu Bečvy, ale zároveň měly zůstat ponechány zdi kostela do výšky dvou střeavic nad zemí (Mollinová 2005b, 14). Z dnešního pohledu se jednalo

o provizorní protipovodňové opatření. Právě tyto podmínky měly do budoucna podstatný vliv na zachování pozůstatků stavebních konstrukcí.

Skutečnost, že pozůstatky základů kostelních zdi byly zachovány a fyzicky patrné v terénu ještě ve 30. letech 19. století, dokládá litografický pohled na Přerov od A. V. Rohna, který vznikl podle předlohy Františka Domka v letech 1834—1838. Veduta zobrazuje město od severu z pravého břehu řeky Bečvy, přibližně ze stejného místa, jaké zvolil Jan Willenberger v roce 1593. Při detailním pohledu jsou v terénu na levém břehu, východně od mostní brány, patrná torza kamenných konstrukcí. Tyto evidentně dochované reliktů zdi lze interpretovat jako opěráky severní obvodové zdi lodi bratrského sboru, pozdějšího kostela sv. Marka, který stával v tomto prostoru. Existenci základů potvrzuje rovněž zmínka z roku 1857, kdy obec darovala stavivo ze zříceniny kostela na stavbu kláštera na Šířavě (Kreutz 1927, 162).

K roku 1870 je zmiňováno pouze obecní skladiště dříví v místě spáleniště Na Marku (Struschka 1870, 116—117).

Z roku 1880 pochází situační plánec ke zřízení ohradní zdi kolem dvorku před domem čp. 49 W. Kyjovského v Mostní ulici, na kterém je znázorněn průběh zdi označené jako „*Alte Kirchenmauer*“, kterou lze jednoznačně ztotožnit s torzem zdi západního průčelí kostela sv. Marka. Na plánu je tato zeď vzdálena 8 metrů východně od obvodové zdi domu p. Mandla v Mostní ulici (obr. 6). V roce 1893 František Bayer připomíná, že základy kostela sv. Marka jsou posud zachovány a spatřují se (Bayer 1893, 96, 147).

V obecném povědomí obyvatel města Přerova zůstalo nejen samotné místo Na Marku, ale zároveň pozůstatky předchozí zástavby. Relikty sakrální stavby se ve své torzální podobě v lokalitě Na Marku dochovaly až do 90. let 19. století.

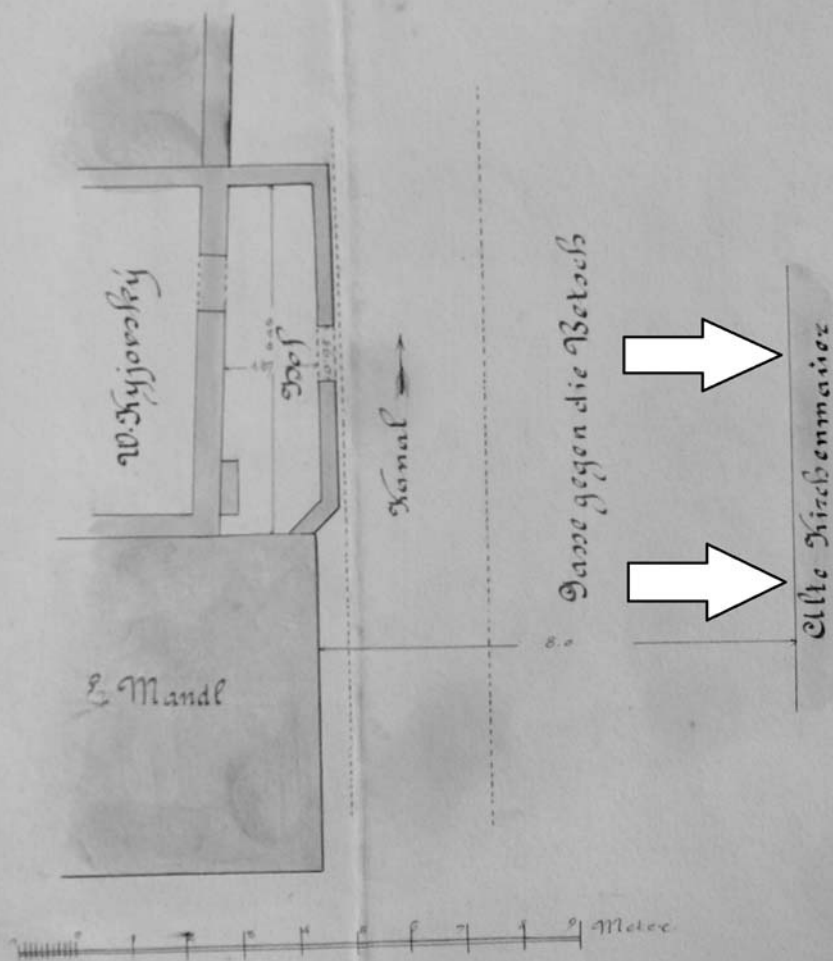
V letech 1896—1897 byla v nezastavěném prostoru Na Marku realizována výstavba nové tělocvičny Sokola. Pozemek získala jednota od města darem. Dne 19. března 1896 byl položen základní kámen a sokolovna byla slavnostně otevřena v srpnu roku následujícího. I když výstavba objektu tělocvičny představovala první velkou příležitost a zároveň výzvu k průzkumu torza stavebních konstrukcí kostela sv. Marka, výraznější výzkum tehdy neproběhl. Na tuto skutečnost upozornil ještě v roce 1930 profesor přerovského gymnázia Richard Kantor.⁶ Na situačním plánu umístěném na nákresu ke stavbě nové tělocvičny „Sokola“ v Přerově z roku 1896, signovaném tehdejší starostou města Františkem Tropperem, jsou částečně zachyceny linie severní obvodové zdi lodi a západního průčelí kostela (obr. 7).

Jak prokázal současný archeologický výzkum, stavba tělocvičny Sokola v podstatě překryla základy kostela sv. Marka, přičemž její provozní objekt částečně porušil západní závěr původního objektu. Stavebník si byl nejspíše dobře vědom existence starší zástavby a do značné míry respektoval linie historického zdiva. O tom, zda tak učinil z ryze praktických důvodů, či se jedná o doklad citlivého přístupu k pozůstatkům sakrální stavby, je otázkou. V průběhu 20. století prošel objekt sokolovny několika stavebními úpravami. V roce 1936 došlo k adaptaci staré sokolovny na „Bio Alfa“.

6 Jest velmi líto, že základy tohoto chrámu, na něž se starší Přerované ještě dobře pamatují, nebyly před postavením Sokolovny vědecky prozkoumány a aspoň přesným nárysem pro historické badání zachráněny.

Situation

zur Herstellung einer Hofmauer im
rückwärtigen Theile des Hauses N° 49
dem Hrn W. Kyjovský gehörig



Obr. 6 Stavební plán z roku 1880 se zachycenou linií základů západního průčelí kostela sv. Marka, označenou jako Alte Kirchenmauer. SOKA Píseň

Občiansky „Sokola“
Přerově.

al.

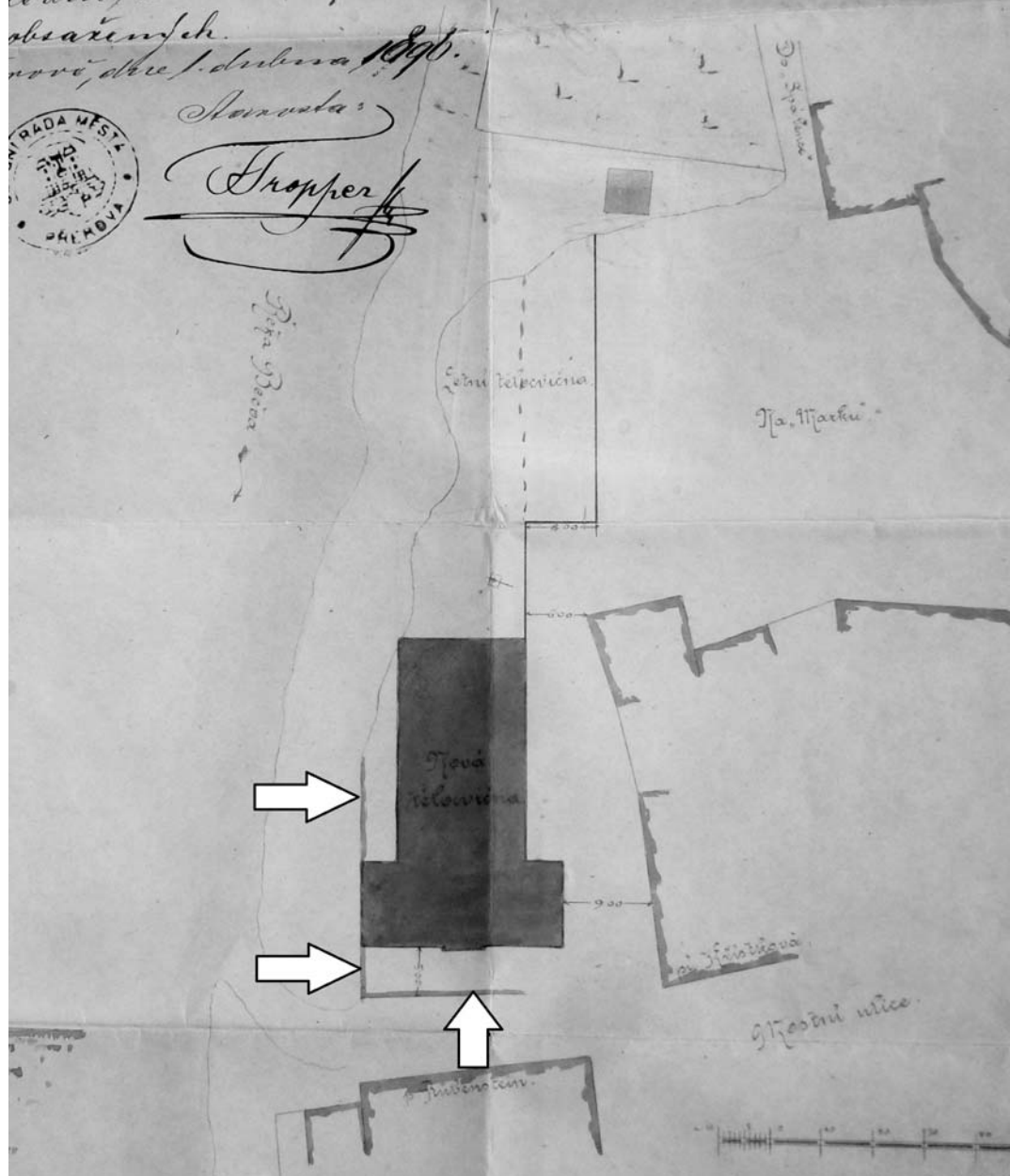
podmínky v povolení
ze dne 1. dubna 1896 číslo
obrazůvek.
nově, dne 1. dubna 1896.



Starosta:

Tropper

Polohopis.



Obr. 7 Situační plánec umístěný na nákresu ke stavbě nové tělocvičny Sokola v Přerově z roku 1896, signovaný tehdejší starostou města Františkem Tropperem. Částečně zachycené linie severní obvodové zdi lodi a západního průčelí kostela — vyznačeno šípkami. SOKA Přerov



Obr. 8 Přerov. Na Marku. Pohled od jihu na odkryté základy bratrského domu, místo před původním vstupem z dlážděné uličky je osazeno pískovcovou plotnou (foto. Z. Schenk)



Obr. 9 Přerov. Na Marku. Pohled na renesanční dlážděnou cestu ze severní strany od řeky Bečvy (foto. Z. Schenk)

O přestavbu na kinematografickou provozovnu požádal Okresní úřad v Přerově samotný spolek tělocvičná jednota Sokol Přerov spolu s „Družstvem pro postavení a udržování tělocvičny Sokola v Přerově“. Objekt fungoval po znárodnění jako kino Jas. Poslední stavební úpravy bývalé sokolovny spadají do závěru 50. let 20. století, kdy bylo kino adaptováno na široký film. V roce 1985 došlo na základě kolaudačního rozhodnutí ke změně užívání „Náhradní prostory kina Jas“, čp. 1253 v Přerově, Mostní ulice č. 16, na prodejnu obuvi.⁷ V roce 1988 bylo na základě rozhodnutí odboru výstavby MěstNV v Přerově povoleno odstranění domů v ulici nábr. Protifašistických bojovníků pro zabezpečení stavby nábrežní komunikace, jejíž realizace měla být podmiňující pro výstavbu obytného souboru Přerov-centrum.⁸ K realizaci výstavby komunikace nakonec nedošlo a zplánovaná plocha parcely č. 237 byla zatravněna, a více než 20 let ukrývala své tajemství. Prakticky až do roku 2012, kdy byly zahájeny stavební práce na plánovaném parkovišti.

2. Bratrský dům se školou

V navazující etapě úprav jižního předpolí Tyršova mostu byl archeologickým výzkumem odkrýván prostor za východním závěrem kostela. Opět s odkazem na rytinu Jana Willenbergera z roku 1593 zde bylo předpokládáno situování objektu bratrské školy (dům s třemi štíty).

Odkryv nejprve prokázal v celé délce podél presbytáře průběh velmi kvalitní prožlabené cesty ze štětového kamene. Zdokumentovaný úsek cesty v délce 11,10 m vykazoval výškový rozdíl 0,75 m a šířka se směrem k řece zužovala ze 2,60 m na šířku 1,70 m. Vydlážděný prostor mezi východním závěrem bratrského sboru a domem se školou vytvářel úzkou uličku mezi těmito dvěma objekty, orientovanou od jihu k severu se spádem k řечиšti.

Před vstupní partií do objektu bratrské školy se nacházela pískovcová plotna obdélného tvaru zasazená do dlažby. (obr. 8) Dlažba uličky se skládala z vrstevnatých kamenů kladených do řádků. Podkladní vrstvu tvořil písek. Přibližně střední linií dlažby probíhalo úžlabí zpevněné většími bloky devonského vápence a pískovce, které odvádělo dešťovou vodu do řeky Bečvy z výše položených míst. Cesta je dokladem kvalitní řemeslnické práce v období raného novověku. (obr. 9) V rámci Přerova představuje jednu z nejstarších a zároveň naprosto precizní, jednoznačně nejzachovalejší ukázkou způsobu zpevnění komunikace pro pěší, která kdy byla na území města archeologickým výzkumem zdokumentována. Vznik této zpevněné komunikace lze klást nejpozději k polovině 16. století, přičemž nelze vyloučit, že tato průchozí trasa spojující „Kopec“ s levým břehem řeky Bečvy zde existovala již dříve v jiné podobě. Na hlubší tradici této cesty poukazují i některé zmínky v písemných pramenech. Konkrétně jde o zmínku v přerovské Knize pamětní v souvislosti se zajištěním volného přístupu k vodě: „1350 O upuštění uličky k Bečvě mimo dům bratrský, aby sousedé měli průchod...“ Uváděný letopočet se podle historika Jiřího Lapáčka vztahuje spíše k letům 1550 nebo 1530.

7 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov), fond MěNV Přerov, Stavební úřad Přerov, čp. 1253.

8 SOKA Přerov, tamtéž.



Obr. 10 Přerov. Na Marku. Celkový pohled od východu na odkrytou západní část základů bratrského domu. V pozadí dlážděná cesta a za ní základy bratrského sboru (foto. Z. Schenk)

Zánik funkce dlážděné cesty zřejmě korespondoval s demolicí objektu původního bratrské domu se školou. Tento objekt po odchodu členů jednoty sloužil v období rekatolizace jinému účelu. V úrovni destrukčních a vyrovnávacích planýrek na místě původní stavby bylo nalezeno několik mincí ze 2. poloviny 17. století.

V jarních měsících roku 2013 byly v rámci archeologického výzkumu zahájeny závěrečné odkryvy východní části bratrského domu se školou zasahujícími do výměry parcely č. 238. Postupným snižováním vrstev terénních vyrovnávek a stavebních planýrek byly odkryty základy stavebního objektu lichoběžníkového tvaru o rozměrech 16,20 × 17,00 × 12,70 × 16,40 m, s dochovanými úseky nadzemního zdiva. (obr. 10) Na dělicích příčkách zůstaly dochovány reliktů původních omítek. Vnitřně je objekt stavby členěn na dvě velké místnosti situované v severním sektoru, do kterých se vstupovalo z chodby probíhající příčně objektem, orientované přibližně ve směru západ — východ. Na tuto chodbu navazují jižně situované dvě menší místnosti zasahující již pod komunikaci ul. Na Marku. (obr. 11) V ploše chodby zůstala dochována původní cihelná dlažba a na zbytcích nadzemního zdiva jsou patrné obrysy špalet v místě vstupů i zabudovaná nika. V interiéru větší západní místnosti byl odkryt a zdokumentován relikt původní cihelné dlažby. Pod úrovní cihelné podlahy v místnosti se v písčitém podsypu podařilo zachytit drobnou stříbrnou minci o průměru

17—18 mm. Jde o stříbrný dvou-pfenník z roku 1530, který nechal razit Arnošt Bavorský (1517—1540) v biskupské mincovně v Pasově. S položením podlahy lze tedy počítat nejdříve po datu, kdy byla mince vyražena. Vznik samotného bratrského domu lze dle pramenů archivní povahy datovat do závěru 15. století, přičemž archeologický výzkum potvrdil stavební úpravy prováděné v 1. polovině 16. století. Během preparace terénní vyrovnávky v odkryté části jedné z místností objektu školy se podařilo nad úrovní podlahy nalézt vedle většího množství zlomků glazované kuchyňské keramiky raně novověkého stáří také soubor zlomků zeleně glazovaných komorových kachlů zdobených tapetovým motivem. Tyto fragmenty lze rámcově datovat do poslední třetiny 16. století a pochází z kamen, kterými byly vytápěny jednotlivé místnosti bratrského domu. Z drobných keramických předmětů zaujme vypálená hliněná kulička či zeleně glazovaný zlomek troubele keramické dýmky, která představuje dosud nejstarší archeologický doklad užívání této kuřácké pomůcky na území Přerova. Za pomoci detektoru kovů se podařilo z tohoto prostoru získat několik oděvních přezek a dále knižních kování. Při severozápadním nároží objektu školy byla nalezena olověná plomba, na které je patrné pernštejské heraldické znamení v podobě zubří hlavy s houžví v nozdřích. Kolem hlavy zvířete je perlovec. Opisová páska je až na několik písmen nečitelná. Datačně spadá tento exemplář do 16. století. Plomba byla pravděpodobně umístěna na soukenickém zboží.

Východní a jižní průběhy obvodových zdí bratrského domu byly silně porušeny a částečně i překryty mladšími stavebními aktivitami, zejména úpravami kina Jas ve druhé polovině 20. století. V jižní poloze jsou základy částečně poškozeny vedením inženýrských sítí a revizní šachtou kanalizace. Při jihovýchodním nároží objektu bratrského domu se podařilo zachytit krátký výsek valounkové dlažby ohraničující objekt z východní strany. (obr. 12) Tento chodník vyskládaný z říčních oblázků probíhal nejspíše podél obvodové zdi směrem k řece.

Poloha, rozsah a členění odkrytého objektu, vyhodnocený archeologický materiál nalezený v jednotlivých vrstvách během archeologického výzku-



Obr. 11 Relikt cihelné podlahy v jedné z místností bratrského domu. V pozadí náměstíčko Na Marku a věž přerovského zámku (foto. Z. Schenk)



Obr. 12 Výsek valounkové dlažby odkrytý při jihovýchodním nároží objektu bratrského domu
(foto. Z. Schenk)

mu, včetně souboru mincí, potvrzují, že stavbu lze ztotožnit s objektem bratrského domu se školou. Objekt bratrského domu se školou ztratil svoji funkci ve 20. letech 17. století, kdy byli členové jednoty bratrské nuceni odejít z českých zemí do exilu. Stavba přestala sloužit svému původnímu účelu a nejspíše byla v období rekatolizace využita jako objekt fary při kostele sv. Benedikta, posléze sv. Marka. Dva oválné přívěsky s vyobrazením sv. Benedikta nalezené během výzkumu ve východní části objektu jsou výmluvným dokladem původního zasvěcení kostela. Konkrétně by se mělo jednat o Benediktovy feniky vyrobené pomocí kolků („razidel, štočků“) mistra Paula Seela (rytec štočků v letech 1642—1695) v arcibiskupské mincovně v Salcburku a za určení děkuji archiváři PhDr. Martinu Omelkovi z Archivu hlavního města Prahy. Více informací k problematice drobných svátostek připisovaných salcburskému mistru Paulu Seelovi (Omelka — Řebounková 2012, 994—995). (obr. 13) V roce 1664 byl objekt s velkou pravděpodobností poškozen během rozsáhlého požáru Přerova a již nebyl obnoven a postupně chátral.

Zánikový horizont objektu lze poměrně dobře datovat na základě nálezů tří stříbrných mincí, které se podařilo získat za pomoci detektoru kovů v úrovni demoličních planýrek stavby. Na základě nejmladší ražby z roku



Obr. 13 Přerov. Na Marku. Oválný medailon (svátostka) ražený z mosazi s vyobrazením postavy sv. Benedikta na lici a tzv. Benediktovým štítem na rubové straně, který byl nalezen v místě původního bratrského domu. Datace: 17. století

1680 lze uvažovat o zániku po tomto datu. Následně byl terén v místě bývalé stavby znivelován. Společně s objektem bratrského domu se školou zanikla i dlážděná cesta, jež byla překryta, pohřbena stavební sutí z demolice školy a nebyla již obnovena.

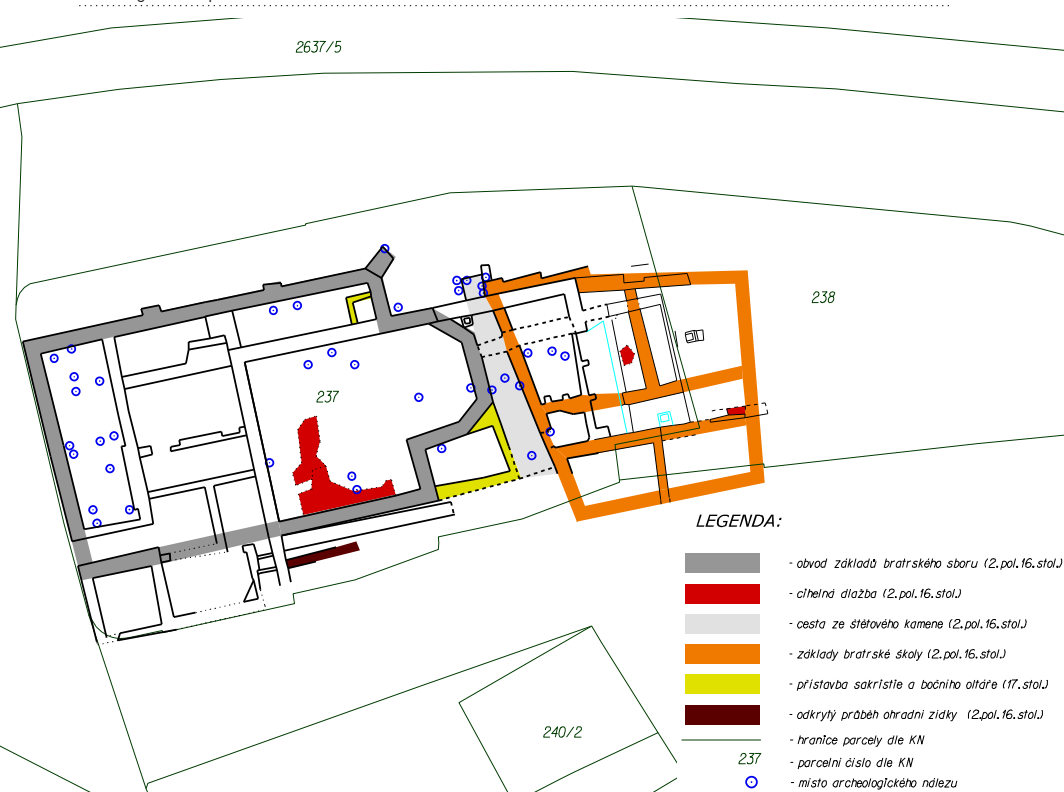
3. Závěr

Z pohledu nejnovějších archeologických výzkumů, které byly provedeny v návaznosti na investiční akci města Přerova, jíž byla úprava jižního předpolí Tyršova mostu v letech 2012—2013, vyšly najevo nové zajímavé souvislosti. Více než 20 let zatrávněné parcely č. 237 a 238 v ulici Na Marku odhalily tajemství ukryté nehluboko pod zemí. V místech, kde v roce 1988 došlo na základě demoličního výměru k odstranění objektu bývalé tělocvičny Sokola z roku 1897, v průběhu 20. století upravené na objekt kina, byly odkryty základy dvou staveb. Nejstarší zástavbu na zkoumané ploše tvořily v překvapivě dobrém stavu zachovalé substrukce bratrského domu se školou a dále bratrského sboru (modlitebny) z poloviny 16. století, oddělené uličkou ze štětového kamene. (obr. 14, 15)

Odkryv objektů jednoty bratrské v ul. Na Marku přesahuje svým významem regionální rámec. Výsledky archeologického výzkumu zcela korespondují jak s písemnými prameny, tak s nejstarším vyobrazením zástavby v tomto prostoru zachyceném na veduté města Přerova od Jana Wil-



Obr. 14 **Letecký pohled na plochu archeologického výzkumu v Přerově, Na Marku.** ① — západní část základů bratrského domu se školou, ② — dlážděná ulička, ③ — základy bratrského sboru.
Foto. Mgr. F. Pospíšil



Obr. 15 **Přerov. Na Marku. Parc. č. 237,238. Celkový plán stavebních konstrukcí odkrytých během archeologického výzkumu s barevným vyznačením jednotlivých stavebních etap (GEOKAM)**

lenbergera z roku 1593. Dokládají velký rozmach duchovní i vzdělávací činnosti jednoty bratrské spojené s rozsáhlou stavební činností. Tento rozvoj souvisí s příhodnými podmínkami, které jednotě Přerov skýtal. Již v 90. letech 15. století zde existovalo významné středisko českobratrské církve, později výrazně podporované majiteli přerovského panství Vratislavem z Pernštejna a především Karlem starším ze Žerotína. Základní vzdělání v Přerově, mezi jinými významnými osobnostmi, nabýval přerovský rodák a biskup jednoty bratrské Jan Blahoslav. Poslední biskup jednoty Jan Amos Komenský zde působil v letech 1614—1618 jako správce školy, která se řadila mezi poměrně nejlépe organizované bratrské školy (Floss, 1970).

Vzhledem k svému významu a dějinnému odkazu byla v závěru roku 2012 podána Muzeem Komenského, p. o., žádost o zařazení archeologických objevů učiněných na lokalitě parc. č. 237 a částečně parc. č. 238 do seznamu kulturních památek.

Dne 17. října 2012 došlo k překrytí historických konstrukcí ochrannou vrstvou geotextilie, jejich zasypání separační vrstvou a následnému zarovnání terénu. Z hlediska památkové péče se tento postup jevil jako nejvhodnější způsob primární ochrany před nepříznivým vlivem měnících se klimatických podmínek. Zároveň byla pod záštitou Statutárního města Přerova ustanovena pracovní komise složená ze zástupců archeologů, architektů, historiků a pracovníků památkové péče magistrátu. Cílem pracovní komise bylo zpracování zadávacích podmínek pro architektonické zpracování návrhu realizace důstojné prezentace archeologických objevů s poukazem na důležitou roli, kterou sehrála činnost jednoty bratrské v novodobých dějinách města Přerova.

Dlouho diskutovanou záležitostí byl původní záměr města vybudovat v předmětné lokalitě parkoviště. Původní projekt byl postupně upravován směrem ke zmenšení parkovací plochy s ohledem na výsledky záchranného archeologického výzkumu. Rozhodnutím Zastupitelstva města Přerova po projednání dne 9. září 2013 byla přijata varianta II., která nesouhlasí s realizací parkoviště v upravené variantě 5 na parcele č. 237 v k. ú. Přerov a ukládá odboru správy majetku a komunálních služeb dokončit dlažbu plochy vymezené obrubníky po hranici vytýčenou archeology a v bodě 2 ukládá odboru ekonomiky zajistit finanční prostředky na realizaci návrhů příslušné dokumentace a prezentaci archeologických nálezů na parcelních č. 237, 238, 4954 a 4953 v k. ú. Přerov ve výši 2 000 000 Kč.⁹ K tomuto rozhodnutí nesporně přispěla vyjádření řady respektovaných odborníků z NPÚ Olomouc, Archeologického ústavu Akademie věd v Brně, Muzea Komenského v Přerově či Státního okresního archivu Přerov, kteří se jednoznačně postavili proti vybudování plánovaného parkoviště a potvrdili význam výsledků archeologického výzkumu.

Archeologické objevy uskutečněné v lokalitě Na Marku se postupně staly již v průběhu záchranného archeologického výzkumu centrem pozornosti přerovských občanů, kteří měli jedinečnou možnost seznámit se s výsledky výzkumu přímo v samotném terénu. První velkou příležitost jak seznámit nejen odborníky, ale především všechny zájemce z řad široké veřejnosti s příběhem historicky cenné lokality v Přerově a zároveň prezentovat aktu-

9 Předloha pro 19. jednání Zastupitelstva města Přerova, které se uskutečnilo 9. 9. 2013. Název materiálu: Jižní předpolí Tyršova mostu — I. etapa — parkoviště.

ální výsledky realizovaného archeologického výzkumu znamenalo uspořádání výstavy s názvem Přerov — Na Marku. Příběh jednoho místa. Svědectví archeologických pramenů aneb kudy kráčel Komenský. Ta proběhla ve dnech 30. května — 7. července 2013 a byla doplněna komentovanými prohlídkami přímo na lokalitě.¹⁰

I když byla existence bratrského sboru a bratrského domu se školou známa z dobových vedut města Přerova, přesná lokalizace se stala v závěru 20. století spíše předmětem dohadů a četných diskuzí mezi místními patrioty i odborníky. Teprve archeologický výzkum realizovaný v letech 2012—2013 s konečnou platností potvrdil, že místo duchovně vzdělávacího centra se nacházelo v těsné blízkosti levého břehu řeky Bečvy. Budoucnost ukáže, jak dopadne dosud neuchopený, mnohými prozatím nedoceněný potenciál genia loci lokality Na Marku. Jakým směrem se bude ubírat koncepce prezentace, souvisí s aktuální nedořešenou otázkou jak naložit s archeologickými nálezy v místě samotném.

Případná, vhodnou formou pojatá prezentace celorepublikově významného odkryvu základů duchovního centra jednoty bratrské by mohla být významným počinem v dnešní době, kdy tolik chybí zdravý patriotismus, a zároveň by připomínala nejen místo, kde stával v Přerově bratrský dům se školou, ale kde zároveň působil jeden z nejvýznamnějších učenců Evropy 17. století J. A. Komenský.

Literatura

- BAYER, F. 1893: *Přerovsko. Město i hejtmanství*. 1. díl. Přerov.
- CHUMCHAL, M. 1994: *Nález mincí v Přerově v roce 1923*. In: *Minulost Přerovska 1993*. Sborník prací z dějin přerovského regionu. Přerov, Muzeum Komenského, s. 129—146.
- KANTOR, R. 1930: *Kostely v Přerově*. Přerov.
- KREUTZ, R. 1927: *Vlastivěda moravská*. II. Místopis: Přerovský okres.
- HÝBL, F. 2003: *Dvanáct vedut města Přerova*. Přerov.
- KANTOR, R.: *50 let budovy přerovského gymnázia*. Obzor, 4. 12. 1927, 6. 12. 1927.
- LAPÁČEK, J. 2000a: *Jednota bratrská*. In: Přerov. Povídání o městě, s. 27—28.
- 2000b: *Problémy s řekou Bečvou*. In: Přerov. Povídání o městě, s. 62—67.
- 2003: *Náboženské poměry v Přerově do konce 16. století*. In: XXVII. Mikulovské sympozium. Brno, s. 181—190.
- 2012: *Nový sbor byl postaven místo panského dvora*. Seriál jednota bratrská. Nové Přerovsko, 26. října 2012, č. 43, s. 12.
- LEVÝ, F.: *Přerovská Česko-bratrská církev: Kulturně-histor. příspěv. k dějinám města Přerova*. Přerov: Frant. Levý, 1909. 199 s.
- LEVÝ, F.: *K přerovským záhadám. Pozor: Politický a hospodářský časopis*. Olomouc, 1914, 5. 3. 1914 (úvod), 30. 5. 1914 (dokončení).
- MOLLIHOVÁ, Z. 2005a: *Bývalý kostel sv. Marka v Přerově*. Slovo pro každého č. 4, Ročník 11, duben 2005, s. 15.
- 2005b: *Bývalý kostel sv. Marka v Přerově*. Slovo pro každého. Číslo 5, Ročník 11, květen 2005, s. 14.
- OMELKA, M. — REBOUNOVÁ, O. 2012: Soubor medailonů a feniků se symbolikou sv. Benedikta ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře (Praha — Malá strana). In: *Archeologie ve středních Čechách* 16, 2012, Praha, s. 983—1019.
- RYBIČKA, A.: *Bratrský sbor Přerovský. Památky archeologické*, 10, 1874—77, s. 845—846.
- SCHENK, Z. — MIKULÍK, J. 2013: „Tyršův most Přerov — Jižní předpolí Tyršova mostu“. Předběžná investiční zpráva o provedení archeologického výzkumu, zaměřená na možnost prezentace nalezených archeologických památek, Archaia Olomouc o.p.s.
- ZAPLETAL, F. 1929: *Pohled z r. 1593 na nový sbor a na bratrský dům v Přerově*. Obzor, 20. 28. 4. 1929, č. 101, s. (1)—2.

10 Výstava byla uspořádána za finančního příspěvku Olomouckého kraje a ve spolupráci s Muzeem Komenského v Přerově a Státním okresním archivem Přerov. Výstava Přerov — Na Marku. Příběh jednoho místa. Svědectví archeologických pramenů aneb kudy kráčel Komenský proběhla ve dnech 30. května — 7. července 2013 v prostorách Galerie města Přerova pod záštitou ředitelky KIS Přerov Jaroslava Macička.